

Filosofiske samtaler som motgift mot totalitær tenkning

Av Anne Schjelderup

For nesten 50 år siden ble Adolph Eichmann stilt for retten i Jerusalem, og dømt til døden for sin medvirkning til deportasjonen av jøder under Holocaust. Tilstede var den unge jødiske skribenten Hannah Arendt, og rettsaken skulle merke henne for livet. Ikke på grunn av alle vitnemål som ble bragt frem for tribunalet om grusomme overgrep mot uskyldige mennesker, slike historier var allerede kjent for Arendt. Det som rystet hennes innerste sjel var Eichmanns person, ikke fordi han var grusom, men tvert imot, fordi han var så ytterst normal.

Adolph Eichmann anses av mange som selve hjernen bak den etniske rensning av jøder under krigen. Da Arendt ankom Jerusalem for å følge rettsaken mot Eichmann forventet hun å bli stilt overfor selve inkarnasjonen av ondskap. Til hennes store forferdelse viste Eichmann seg å være en høflig og beskjeden mann, som ikke engang viste tegn på å ha noe imot jøder! I det hele tatt fremstod han som ytterst normal. Hvordan kunne en slik mann kynisk planlegge og organisere mord på flere millioner mennesker?

Det er fristende å tenke at Holocaust må ha blitt planlagt av onde mennesker, at et flertall av befolkningen ikke kan ha støttet det, at de som støttet det var hjernevasket også videre. For om det ikke er slik, om det tvert imot er helt normale mennesker som står bak, vil kanskje muligheten til nye folkemord kunne ligge latent i ethvert samfunn?

Etter Holocaust sto verden samlet i et ønske om at noe lignende aldri skulle skje igjen. Likevel har de siste 50 år vært preget av etnisk vold, etnisk rensning og folkemord over hele verden. Hvordan skal vi noen gang kunne stoppe dette?

Mitt håp er at ved å forstå hvordan totalitære bevegelser fungerer, hvordan de oppstår, hva som karakteriserer deres frontfigurer og støttespillere, og hva som karakteriserer de som greier å stå imot, kan vi kanskje finne ut hva slags menneskelige egenskaper som skal til for å kunne stanse fremveksten av totalitær tenkning. Dersom dette er egenskaper som kan fremelskes gjennom utdannelsen, kan det finnes et håp om at man en gang i fremtiden kan ha en verden fri fra totalitære bevegelser.

Jeg vil ta utgangspunkt i Arendts analyse av Holocaust, for å få frem karakteriske kjennetegn ved det tyske samfunn i begynnelsen av dette århundrede, nazistene, og karakteristiske kjennetegn ved de som gikk imot. Deretter vil jeg analysere disse i lys av Arendts tanker om filosofisk dialog, og senere teori om filosofi i skolen for å se om dette er en metode som er egnet til å fremme motstand mot totalitær tenkning.

Det er vanlig å tenke at etnisk vold står i motsetning til rasjonalitet og demokrati, og at utdanning og demokrati ofte sees som selve løsningen.

Så, hva er betingelsene for at totalitære bevegelser skal kunne vinne innpass? I følge Arendt appellerer totalitær tenkning først og fremst til masser, det vil si individer som ikke føler tilhørighet til en bestemt klasse eller gruppe, men opplever seg mer eller mindre fremmedgjort i det samfunn de lever i.

The world is not the sum of people, but what exists in between them. When people withdraw from the world, the world suffers great loss. (MDT:4)

Lessing: Never allowed supposed objectivity to make him lose sight of the real relationship to the world. (MDT:5)